

Thema: Het wereldvoedselvraagstuk

De Eetbare stad

Een onderzoek naar de mogelijke bijdrage van stadslandbouw op de kwaliteit van de leefomgeving

Door: Ellen Stutterheim
Studentnummer: 1883623
Rijksuniversiteit Groningen
Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen (FRW)

Begeleider: Dr. P.C.J. Druifven
Bachelorthesis, 21-01-13

Samenvatting

Door de groeiende wereldbevolking neemt de druk op de ruimte toe, groeit de behoefte aan leefbare structuren in de stad en is er een grotere vraag naar herkenbaar en lokaal voedsel. Stadslandbouw komt door die ontwikkelingen de laatste decennia weer meer in de aandacht te staan. Vormen van stadslandbouw zijn erg divers, zowel geografisch als qua schaal en professionaliteit. Men spreekt vaak over de gehele range van stedelijke voedselproductie, van volkstuinen tot professionele stedelijke voedselproductie in of aan de rand van de stad.

Dit onderzoek wil inzicht geven in de bijdrage die stadslandbouw kan hebben op de kwaliteit van een leefomgeving. Hierbij is de volgende hoofdvraag geformuleerd:

‘In hoeverre kan stadslandbouw een bijdrage leveren aan de kwaliteit van de leefomgeving?’

Door middel van literatuurstudie en interviews is geprobeerd antwoord te geven op deze hoofdvraag. Er hebben interviews plaatsgevonden met verschillende actoren uit de omgeving van Groningen om zo een breed beeld te krijgen van stadslandbouw.

Stadslandbouw levert geen substantiële bijdrage in de voedselvoorziening en zal dat voorlopig ook niet doen. Het is ook nog te vroeg voor harde uitspraken over de rol van stadslandbouw als duurzaam systeem, maar het draagt wel bij doordat het aspecten van sociale, ecologische en economische duurzaamheid in zich heeft. Het zou mogelijk kunnen bijdragen aan het bewustwordingsproces, aan de reductie van voedselkilometers en kan een impuls opleveren voor de lokale economie.

Ook in de gemeente Groningen is de aandacht voor stadslandbouw toegenomen. Beleidsmakers pakken het thema op en langzamerhand ontstaat er ruimte voor initiatieven vanuit burgers en ondernemers, maar behalve enige ambtelijke ondersteuning ontbreekt het nog aan een sterker instrumentarium. Stadslandbouw in Groningen is toegenomen door ontwikkelingen in de landbouw, verschuiving van government naar governance en sociaal culturele ontwikkelingen. In de gemeente Groningen zijn nog weinig commerciële initiatieven en bestaat de stedelijke voedselproductie vooral uit volkstuinen en burgerinitiatieven gericht op kleinschalige productie en het bevorderen van de leefbaarheid.

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1 – Inleiding	4
1.1 Aanleiding	4
1.2 Probleemstelling	4
1.3 Opbouw van de thesis	5
Hoofdstuk 2 – Theoretisch kader	6
2.1 De term stadslandbouw	6
2.2 Ruimtelijke kwaliteit	6
Hoofdstuk 3 – Methodologie	7
3.1 Onderzoeksmethoden	7
3.2 Ethiek	7
Hoofdstuk 4 – Resultaten	8
4.1 Mogelijkheden van stadslandbouw	8
4.1.1 voedselsysteem	8
4.1.2 Leefbaarheid	9
4.2 Rol van stadslandbouw in een duurzaam regionaal voedselsysteem	11
4.2.1 Sociale duurzaamheid	11
4.2.2 Ecologische duurzaamheid	11
4.2.3 Economische duurzaamheid	12
4.2.4 Knelpunten	12
4.3 Maatschappelijke ontwikkelingen en belangrijke Actoren	13
4.3.1 Maatschappelijke ontwikkelingen	14
4.3.2 De actoren	14
4.4 Stadslandbouw in Groningen	16
4.4.1 Soort initiatieven	16
4.4.2 Beleid	16
4.4.3 Draagvlak	17
4.4.4 Vergelijking met New York en Rotterdam	17
4.4.5 Aanpak	18
Hoofdstuk 5 – Conclusies	20
Hoofdstuk 6 – Literatuur	21
Bijlagen	23
Bijlage 1: Lijst met geïnterviewde personen	23
Bijlage 2: Interviewguides	24

Hoofdstuk 1 – Inleiding

1.1 Aanleiding

Voedsel is een primaire levensbehoefte en heeft een belangrijke rol gespeeld in de totstandkoming van onze samenleving. De productie van voedsel gebeurt steeds efficiënter en grootschaliger in de reguliere landbouw. Mede hierdoor wordt in onze huidige maatschappij de afstand van het product tot de consument steeds groter; de productie van voedsel is grotendeels onzichtbaar geworden en uit de leefomgeving van de consument verdwenen. Ook worden de voedselproductieketens steeds langer en is het hele proces nauwelijks nog te bevatten. In de huidige tijd gaat het niet meer alleen om het groeien, verwerken en verspreiden van voedsel maar komen ook aspecten als leefbaarheid, bewustwording en recreatie aan bod (Stroom Den Haag, 2010).

Tegenwoordig woont meer dan vijftig procent van de wereldbevolking in de stad en dat aandeel groeit nog steeds. Hierdoor neemt de druk op de ruimte toe en groeit de behoefte aan leefbare structuren voor de stad. Stedelijke voedselproductie is niet nieuw. In het verleden was stadslandbouw vanzelfsprekend en in veel steden (vooral in ontwikkelingslanden) is dat nog steeds zo. Ook vandaag wordt nog een deel van het voedsel, wereldwijd circa vijftien procent in en in de nabijheid van de steden geproduceerd. Het is waarschijnlijk dat dit de komende tijd nog verder zal stijgen (Pötz en Bleuzé, 2012).

Er is een groeiend aantal initiatieven op het gebied van stadslandbouw, deels vanuit de agrofoodsector, maar ook vanuit allerlei andere sectoren. In dit onderzoek wordt gekeken naar zowel commerciële als niet-commerciële vormen van stadslandbouw. Daarbij richt dit onderzoek zich op stadslandbouw waarbij voedselproductie de kern van de landbouwactiviteiten vormt, eventueel in combinatie met andere functies.

1.2 Probleemstelling

Dit onderzoek wil inzicht geven in onderstaande probleemstelling:

‘In hoeverre kan stadslandbouw een bijdrage leveren aan de kwaliteit van de leefomgeving?’

Voorafgaand aan het beantwoorden van de hoofdvraag worden eerst een viertal deelvragen beantwoord:

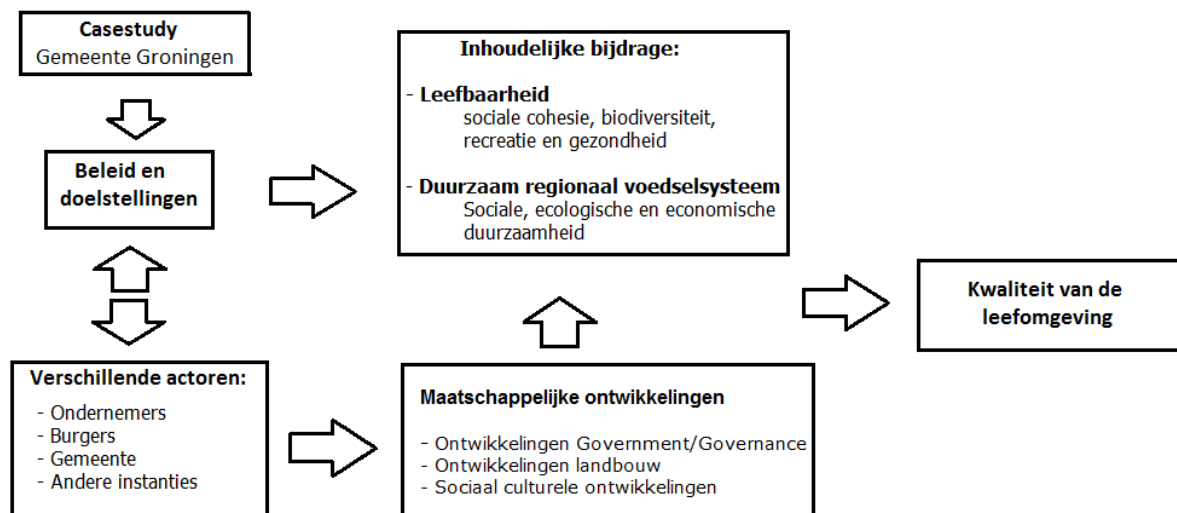
- *Wat zijn de mogelijkheden van stadslandbouw?*
- *Op wat voor manier kan stadslandbouw een rol hebben in een duurzaam regionaal voedselsysteem?*

Meer specifiek voor de gemeente Groningen:

- *Welke maatschappelijke ontwikkelingen en actoren spelen een rol bij het tot stand komen van stadslandbouw in de gemeente Groningen?*
- *In welke mate komt stadslandbouw voor in de gemeente Groningen en is dit te vergelijken met andere (internationale) steden?*

Het beantwoorden van deze deelvragen zal met zowel de analyse van primaire als secundaire data leiden tot het beantwoorden van de centrale onderzoeksvraag. Figuur 1 is een weergave van de probleemstelling in dit onderzoek, door middel van een conceptueel model:

Figuur 1: Conceptueel model (eigen bron)

Het conceptueel model kan helpen bij het analyseren van stadslandbouwprojecten om inzicht te geven in de eventuele bijdrage aan de kwaliteit van een leefomgeving. In dit model zit ook verwerkt dat het bij de onderzoeksvraag over actoren en hun doelstellingen gaat om een casestudy van de gemeente Groningen. Daarbij wordt gekeken naar maatschappelijke ontwikkelingen en het beleid en de doelstellingen van verschillende actoren bij een stadslandbouwproject. Deze zijn bepalend of er een inhoudelijke bijdrage kan worden geleverd aan een duurzaam regionaal voedselsysteem of op het gebied van leefbaarheid. Uiteindelijk wordt er aan de hand van die resultaten en die van de casestudy gekeken of stadslandbouw invloed kan hebben op de kwaliteit van de leefomgeving.

1.3 Opbouw van de thesis

De opbouw van de thesis is als volgt: In hoofdstuk 2 wordt het theoretisch kader uitgezet. Hierin worden de term stadslandbouw en de meest relevante theorieën over het onderwerp besproken. Hoofdstuk 3 beschrijft de methodologie. De keuze voor de wijze van dataverzameling wordt verantwoord en er wordt aangegeven hoe, en middels welke data, antwoord gegeven wordt op de verschillende deelvragen. Daarnaast wordt hier ook nog de ethiek behandeld. Vervolgens worden in hoofdstuk 4 de resultaten besproken. Hierin zal paragraaf 4.1 de resultaten van de eerste deelvraag beantwoorden, paragraaf 4.2 van de tweede deelvraag en zo verder. Hoofdstuk 5 vat de onderzoeksresultaten samen in de vorm van een conclusie. Als laatste volgt Hoofdstuk 6 met de geraadpleegde literatuur gevolgd door de bijlagen.

Hoofdstuk 2 – Theoretisch kader

In dit hoofdstuk worden de relevante theorieën en concepten voor het onderzoek besproken en wordt de term stadslandbouw toegelicht.

2.1 De term ‘Stadslandbouw’

Stadslandbouw omvat in dit onderzoek, landbouw die in en nabij de stedelijke omgeving plaats vindt, waar een wisselwerking is met lokale stedelijke condities en waar voedsel wordt geproduceerd, verwerkt en gedistribueerd voor de lokale stedelijke markt.

Een aantal jaren geleden erkende het Ministerie van LNV in haar discussienota “visie stadslandschappen” de meerwaarde van stadslandbouw voor zowel de stad als de landbouw (Croonen et al., 1995)

Het belangrijkste onderscheid tussen stadslandbouw en de gangbare landbouw is dat stadslandbouw waarde creëert uit het sociale kapitaal van haar omgeving. In de reguliere landbouw draait het om productiekapitaal. Daarnaast richt stadslandbouw zich op de bekende klant uit de omgeving en niet op de wereldmarkt. Stadslandbouw draagt daardoor bij aan het verkleinen van de fysieke en mentale afstand tussen consument en voedselproductie (Jansma et al., 2010).

Stedelijke voedselproductie is een verhaal van diversiteit. Er bestaat een grote verscheidenheid aan vormen van stadslandbouw en de daarbij geleverde diensten. In de ruime zin van het woord wordt onder stadslandbouw niet altijd slechts de productie van voedsel verstaan, maar ook activiteiten die gericht zijn op educatie, zorg, groenbeheer of vergroening van de stad. (Veen en Mul, 2010).

In ontwikkelingslanden draagt stadslandbouw bij aan de voedselzekerheid, verbetering van het aanbod “gezond” voedsel, armoede bestrijding en aan de lokale economie. In ontwikkelde landen wordt stadslandbouw vooral ingezet om de voedselkilometers te reduceren en om de stedelingen meer te betrekken bij de productie van voedsel (Deelstra en Girardet, 2000).

Als gevolg van de massale trek van platteland naar de stad ten tijde van de industrialisatie zijn stad en land functioneel van elkaar gescheiden en hebben beide zich onafhankelijk van elkaar ontwikkeld. Dit heeft niet alleen gevolgen gehad voor de relaties tussen stad en land maar ook voor de kwaliteit van het landschap en milieu (Jansma et al., 2010).

2.3 Ruimtelijke kwaliteit

Belangrijke aspecten die bijdragen aan een gezonde, fysieke leefomgeving, zijn een goede milieukwaliteit en een gezondheid bevorderende inrichting. De uiteindelijke verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van de leefomgeving ligt bij lokale overheden en burgers (PBL, 2010).

Ruimtelijke kwaliteit wordt in de Vierde Nota Ruimte opgesplitst in drie begrippen; belevingswaarde, gebruikswaarde en toekomstwaarde (Hooimeijer et al., 2001). Om tot een betere ruimtelijke kwaliteit te komen, moet hiertussen een goede balans worden gevonden. Een optimale gebruikswaarde kan worden bereikt wanneer verschillende functies elkaar ondersteunen. Stadslandbouw kan binnen steden een afwisseling teweeg brengen wat de belevingswaarde van de stad als geheel positief beïnvloedt. Open ruimtes en productief-groen binnen een stad, zorgen voor een prettig belevingswaarde en kan bijdragen aan een betere toekomstwaarde voor de stad en inwoners (Croonen et al, 1995).

Hoofdstuk 3 – Methodologie

3.1 Onderzoeksmethoden

Voor de eerste oriëntatie en voor de nadere verdieping zijn er in dit onderzoek diverse secundaire bronnen geraadpleegd.

- Literatuur over zowel stadslandbouw in Nederland als stadslandbouw in andere landen.
- Wetenschappelijke artikelen, onderzoeksrapporten, beleidsdocumenten, beschouwingen en diverse gegevens op websites.

Deze secundaire data zijn vooral gebruikt voor het analyseren van de mogelijkheden van stadlandbouw en de eventuele bijdrage in een duurzaam regionaal voedselsysteem.

Naast het secundair onderzoek is er ook primair onderzoek gedaan. Deze manier van data verzameling bestond uit interviews. De interviews zijn vooral gebruikt om inzicht te krijgen in welke actoren een rol spelen bij het tot stand komen van stadslandbouw en wat de verschillende doelstellingen zijn. Daarnaast is ook door middel van interviews en literatuurstudie geprobeerd inzicht te krijgen in welke mate stadslandbouw voor komt in de gemeente Groningen. Bijlage 1 omvat een lijst met de geïnterviewde personen.

Er is geprobeerd door middel van interviews data van verschillende actoren te krijgen om zo meerdere invalshoeken te belichten. Deze mensen zijn allemaal benaderd door middel van een email met daarin een uitnodiging voor een interview en met een toelichting over het onderwerp. Er kwam veel respons, vooral van volkstuinverenigingen. Er is getracht de interviews zo te kiezen dat zoveel mogelijk invalshoeken door de geïnterviewden worden belicht. Wanneer je de kwaliteit van de data bekijkt moet bij de kwalitatieve data rekening gehouden worden met het geringe aantal. De vraag is of het beeld dat de geïnterviewde schetsen, wel daadwerkelijk een algemeen beeld is. Bij de analyse van de interviews is ook geprobeerd om hier rekening mee te houden.

3.2 Ethiek

Bij elk interview is toestemming gevraagd aan de geïnterviewden voor het opnemen van het gesprek. Daarbij is de geïnterviewden aangeboden om gebruikte citaten of eventueel het hele onderzoek, aan hen beschikbaar te stellen voordat het officieel wordt ingeleverd. Alle opgenomen data zullen aan het eind van het onderzoek verwijderd worden. Dit is afgesproken om te laten zien dat er vertrouwelijk met de data wordt omgegaan en om verkeerde interpretaties te voorkomen.

De data die verkregen zijn uit de interviews zal ondersteund worden door literatuuronderzoek en vice versa. Het combineren en analyseren van resultaten uit de interviews en literatuurstudie zal uiteindelijk leiden tot het beantwoorden van de deelvragen, en daarmee de hoofdvraag.

Hoofdstuk 4 – Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten op de deelvragen besproken. Vervolgens worden de resultaten met elkaar in verband gebracht en met de betreffende theorieën die beschreven werden in hoofdstuk 2.

4.1 Mogelijkheden van stadslandbouw

De toenemende aandacht voor stadslandbouw kan niet los worden gezien van de hernieuwde discussie over de voedselvoorziening van de stad. Deze voedselvoorziening is nu deel van een globaal systeem. Doet stedelijke voedselproductie ertoe of is het meer een element van leefbaarheid?

4.1.1 Het voedselsysteem

Zeven jaar lang deed Carolyn Steel onderzoek naar steden in relatie tot voedselvoorziening. Hierbij kwam ze tot de conclusie dat de omvang en het functioneren van de stad hoofdzakelijk bepaald wordt door de productie, distributie en consumptie van voedsel. Om onze afhankelijkheid van ingewikkelde internationale distributie kanalen te verminderen stelt Steel voor om Sitopia te creëren (Sitos= voedsel Topos= plek), waarin zelfvoorzienende moestuinen en lokale productie opnieuw het straatbeeld bepalen. Steel: "In plaats van te zoeken naar de efficiëntste manier om steden te voeden, moeten we ons afvragen in wat voor soort maatschappij we willen leven en dan voedselsystemen ontwikkelen die daarbij passen" (Steel, 2008). Steel wil hiermee bereiken dat het onderwerp voedsel weer meer maatschappelijke waarde krijgt.

De gedachte dat steden helemaal zelfvoorzienend kunnen zijn lijkt niet realistisch. Louise Fresco, hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam, bekleedde hoge posten bij de VN-landbouworganisatie FAO en deed de volgende uitspraken; "Hoe sympathiek de gedachte ook is: als we al ons voedsel biologisch willen telen, hebben we veel meer land nodig. Het is een illusie te denken dat we Nederland kunnen voeden met voedsel uit de omgeving. Mondialisering is een feit als je zo divers wilt eten als wij nu doen. Bewegingen als Slowfood en biologisch zijn een voorhoede, maar ze bieden geen realistisch alternatief. De echte verandering moet toch uit de mainstreamvoedsel-productie komen" Lokaal en biologisch heeft volgens Fresco ook goede kanten, zoals de aandacht voor bestrijdingsmiddelen, voor het centraal stellen van de hele voedselketen, en voor het op de maatschappelijke agenda zetten van het thema voedsel (Volkskrant, 2012).

Steel en Fresco hebben allebei invloed op de gedachten over hoe het nu verder moet met ons voedselsysteem. Ze bekijken het alleen vanuit een andere schaal en perspectief. Fresco wil een efficiënte oplossing voor de wereldvoedselproblematiek en Steel wil juist dat er weer meer gekeken wordt naar voedselproductie dichtbij als oplossing voor de vervreemding van ons voedselproductieproces.

In de discussie over ons voedselsysteem wordt nog teveel zwart wit gedacht. Het standpunt in dit onderzoek is dat kleinschalige stadslandbouw en grootschalige rurale landbouw elkaar niet hoeven uit te sluiten maar juist moeten aanvullen. Nog te weinig wordt er momenteel nagedacht over welke producten je nu het beste op welke plek kan telen, en welk productiesysteem daarbij het best past. De mogelijkheden van stadslandbouw en rurale landbouw zijn eerder complementair dan concurrerend. Wanneer we streven naar een duurzamer voedselsysteem is het de kunst om verbindingen te leggen tussen het conventionele grootschalige systeem en alternatieve kleinschalige systemen.

De bijdrage van stadslandbouw in ons voedselsysteem is klein. Dat neemt echter niet weg dat stadslandbouw bepaalde waarden heeft voor de stedelijke omgeving. In de volgende paragraaf

wordt in gegaan op de bijdrage die stedelijke voedselproductie kan hebben op de leefbaarheid van een stad.

4.1.2 Leefbaarheid

Begrippen als leefbaarheid en kwaliteit van de leefomgeving blijken moeilijk eenduidig te interpreteren. Het zijn complexe begrippen. Er bestaan onder stedenbouwkundigen en beleidsmakers vaak zeer uitgesproken opvattingen over de kwaliteiten van de fysieke omgeving die bijdragen aan de leefbaarheid. Meestal vindt daarbij een verwijzing plaats naar de 'vergaarbak' die leefbaarheid is geworden. Deze opvattingen zijn in de regel sterk conceptueel en kunnen pas na realisatie in de praktijk hun waarde bewijzen. Omdat veel ideeën bij realisatie worden afgezwakt door compromissen, is een werkelijke toetsing vaak lastig. Daarnaast is toetsing vooraf veelal moeilijk omdat de conceptuele ideeën een groot voorstellingsvermogen vereisen (Leidelmeijer en Van Kamp, 2003).

Stadslandbouw is een nieuw fenomeen. Omdat het moeilijk is om de effecten op de "leefbaarheid" vooraf te bepalen, richt dit onderzoek zich op de verwachtingen en ervaringen over de bijdrage van stedelijke voedselproductie op de leefbaarheid. Een aantal aspecten worden hieronder kort besproken.

Sociale cohesie

Sociale cohesie is belangrijk voor de leefbaarheid van een stad. De stad is een meer aantrekkelijke plaats om te wonen als iedereen prettig met elkaar omgaat. Voedsel is een uiting van cultuur. Dit maakt voedsel tot een goed bindmiddel tussen verschillende groepen. Door samen te telen, oogst uit te wisselen, etc. ontmoeten ze elkaar en brengt het de wijkbewoners samen. Dit kan zorgen voor een grotere betrokkenheid bij de eigen leefomgeving (Stroom Den Haag, 2010).

Biodiversiteit en extra groen

De biodiversiteit gaat achteruit op het platteland. Het voedselsysteem wordt er heel kwetsbaar van. Stadslandbouw kan een grotere biodiversiteit creëren, waardoor de voedselketens minder vatbaar worden voor ziekten. Daarnaast kan stadslandbouw de leefbaarheid van de steden vergroten door bepaalde ruimten in of rond de stad open te houden. Groene, open ruimten kunnen bijdragen aan een verkoelend effect (microklimaat). Groen wonen in de stedelijke periferie heeft een grote plus voor de leefomgeving. (Dekking et al, 2007)

Recreatie

Vrijtijdsbesteding en recreatie zijn belangrijk voor het welzijn van de stad. Uit recent onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau blijkt dat mensen het liefst direct in de woonomgeving recreëren. Recreatie gericht op voedsel groeit in populariteit (denk aan zelf kaasmaken, fruit plukken, horeca)(Jansma, 2006).

Gezondheid

Alterra is in samenwerking met NIVEL het VitamineG onderzoeksprogramma gestart. Daarbij wordt de relatie tussen de groene leefomgeving en gezondheid onderzocht. De resultaten zijn als volgt: De relatie groen en gezondheid is het sterkst voor de lagere sociaal economische klasse en ouderen en jongeren tot 24 jaar. Daarbij maakt het soort groen, zoals agrarisch groen of echte natuur, weinig verschil voor de gezondheid. Ook groen dichtbij huis (minder dan 1 kilometer) heeft gezondheidseffecten op kinderen tot 12 jaar. Het percentage kinderen met overgewicht is in wijken met groen circa 15% lager dan in vergelijkbare wijken zonder groen (Gezondheidsraad en RMNO, 2004).

Hierbij sluit ook het onderzoek aan van Agnes van den Berg en Kahliya Ronde naar het welzijn van stedelingen met en zonder een volkstuin. De belangrijkste conclusies waren dat stedelingen met een volkstuin, jong en oud, meer bewegen dan buurtgenoten zonder volkstuin. Volkstuinders ouder dan 62 jaar melden significant minder gezondheidsklachten en gaan

minder vaak naar de huisarts dan even oude burens zonder volkstuin. Daarnaast zijn volkstuinders significant meer tevreden met hun leven en voelen zich minder eenzaam. Oudere volkstuinders zijn vooral actieve tuiniers en jongere volkstuinders zoeken ontspanning en rust.

Een kritische noot bij dit onderzoek is dat zelfselectie bij de oudere tuinders niet kan worden uitgesloten. Het feit dat ouderen een volkstuin hebben, geeft al wel aan dat ze redelijk gezond moeten zijn. Daarnaast is dit onderzoek gebaseerd op zelfrapportage, dat wil zeggen dat deelnemers zelf aangeven hoe gezond, gestrest en fit ze zijn. Het zou niet de eerste keer zijn dat mensen de waarheid wat verdraaien. (Van den Berg en Ronde, 2010)

Analyse

Wat opvalt aan bovenstaande beschrijvingen en wat je ook terug ziet in de media, is dat het lijkt alsof je door kleine stadslandbouwinitiatieven ook alle sociale problematiek in wijken zou kunnen oplossen. Deze effecten moeten echter zeker niet overschat worden. Het zal op bepaalde vlakken van leefbaarheid kunnen bijdragen, maar we moeten het op de juiste schaal bekijken. Het ene project zal wel werken voor het versterken van de sociale cohesie in een buurt. Het andere project zal wellicht bijdragen aan meer groen of recreatie, maar op sommige plekken zal het misschien wel helemaal niet aanslaan. Dat vooral de succesverhalen aandacht krijgen helpt mee de bekendheid te vergroten en mensen te enthousiasmeren voor dergelijke lokale initiatieven. Aan de deelnemers en onderzoekers de taak om uit te zoeken wat wel en wat minder werkt.

4.2 De rol van stadslandbouw in een duurzaam regionaal voedselsysteem

Wanneer duurzaamheidsaspecten in de beschouwing worden betrokken, wordt uitgegaan van het principe van de drie P's, oftewel People, Planet, Profit en de balans daartussen. Daarbij is gekeken of stadslandbouw past in een duurzaam regionaal voedselsysteem. Duurzaam is hierbij onderverdeeld in sociale duurzaamheid (people), ecologische duurzaamheid (planet) en economische duurzaamheid (profit).

4.2.1 Sociale duurzaamheid

Stadslandbouw heeft een sterke sociale functie in zich verborgen. Het is een middel om met elkaar te communiceren en om mensen via de productie van eigen voedsel met elkaar en met landbouw te verbinden, bijvoorbeeld via buurtmoestuinen en volkstuinen. Het kan ook een basis vormen voor nieuwe beroepen en leerwerkplekken in bijvoorbeeld zorg en herintegratie. (Jansma, 2010).

Bewustwordingsproces

Door de anonieme voedselproductie is de kennis over voedsel bij veel mensen verdwenen en daarmee vaardigheden als voedsel verbouwen, koken, de kwaliteit er van beoordelen en soms zelfs voedsel herkennen. Bovendien past de voedingsmiddelenhandel zich aan het consumptiepatroon van de koper aan, dus zal het aanbod in de winkel minder verantwoord worden; minder gezond, maar ook minder duurzaam (Stroom Den Haag, 2010).

Door meer stadslandbouw in de stedelijke omgeving te integreren zoals volkstuinen, plukbossen of buurtmoestuinen kun je dat bewustwordingsproces versnellen. Kinderen en volwassenen zullen weer gaan zien hoe bepaalde verse producten groeien en welke seizoenen daarbij horen.

4.2.2 Ecologische duurzaamheid

Reductie van foodmiles

Foodmiles houdt in de afstand die voedsel aflegt van moment van productie tot de consument (Jansma et al., 2010). Het voedsel wat wij hier in Nederland eten legt vaak een lange weg af voordat het in de supermarkt komt. Producten worden in land A gekweekt, in land B verwerkt en in land C gedistribueerd en geconsumeerd (Stroom den haag, 2010).

Bij stadslandbouw heb je kortere lijnen tussen de productie en consument, waardoor er weinig voedselkilometers worden afgelegd en het niet eerst beland in grootschalige distributiecentra. Met directe levering aan de consument of regionale distributie kunnen we ons olieconsumptie en CO₂ uitstoot verminderen. Hierdoor wordt de productie en het distributieproces duurzamer.

Bodemkwaliteit en wateropgave

De bodem van steden is voor een deel verontreinigd en dit kan worden gezien als een knelpunt. Ook moet er als in volle grond geteeld gaat worden, op veel plekken grond worden opgebracht. De opname van verontreiniging verschilt wel sterk per gewas. Het is verstandig om voordat ergens in de stad een stadslandbouwproject wordt aangelegd eerst altijd een klein bodemonderzoek te doen, aldus Kristin Wijnja (2012) van het NMF Groningen.

Toenemende regenval kan zorgen voor een flinke wateropgave. Plotselinge heftige buien overstijgen de capaciteit van de riolering in de stad waardoor regenwater niet weg kan en voor overlast zorgt. Stadslandbouw op bijvoorbeeld daken in de stad kan bijdragen door het water vast te houden of op te slaan en te verdampen (Graaf, 2011).

Wil de stadslandbouw echter een grote bijdrage leveren aan de ecologische duurzaamheid van de stad, dan is het zaak de verschillende initiatieven onderdeel te maken van een stedelijk netwerk. Logistieke verbindingen en stromen van grondstoffen, voedsel en afval moeten worden verweven met de stad: pas dan werkt de stad als Ecosysteem. Lokale productie alleen is volgens PPO-onderzoekers niet toereikend voor een duurzaam voedselsysteem. Daarvoor moet ook het voedingspatroon ingrijpend wijzigen, wat betekend; minder vlees, minder exotische producten

en minder intensief bewerkte producten. Bovendien moeten consumenten veel minder eten weggooien (Kleis, 2010).

4.2.3 Economische duurzaamheid

Lokale economie

Stadslandbouw heeft voor de lokale economie een aantal voordelen: Vanwege het wegvallen van enkele schakels in de marketingketen is er een kleiner prijsverschil mogelijk tussen de prijs voor de boer en die voor de consument. Hierdoor kan een eventuele hogere productieprijis vanwege de kleinere schaal of moeilijker omstandigheden, minder invloed hebben op de consumentenprijs. Daarnaast is er meer inzicht voor de consument in kwaliteit en controle van de producten, die tot meer vertrouwen kan leiden en daarmee economische waarde heeft. Ook kunnen er versere producten worden aangeboden en is er aanbod mogelijk van specifieke lokale producten (Van Veenhuizen, 2006).

Waarde creatie omgeving

Uit onderzoek is gebleken dat een groene omgeving in de directe nabijheid, vastgoed in waarde doet stijgen. Dit kan in geld worden uitgedrukt, maar ook in beleving. Onbenutte en braakliggende ruimte of gebouwen is niet alleen duur, het is ook onaantrekkelijk voor de woonomgeving (Stroom Den Haag, 2010).

4.2.4 Knelpunten

De knelpunten van stadslandbouw liggen vooral op het economisch vlak. In veel gevallen zijn de initiatieven niet rendabel, doordat er geen efficiënte productie is en is er niet genoeg subsidie beschikbaar. Daarnaast zijn de grondprijzen in en nabij de stad hoger.

De wet en regelgeving zijn op veel punten niet ingericht op meervoudig ruimtegebruik en functiecombinaties. Bij het ontwikkelen van een woonwijk met de functie landbouw kan dit ongetwijfeld tot problemen leiden. Een ander knelpunt voor stedelijke voedselproductie is dat het vaak plaats vindt op grond die in eigendom is van publieke of private partijen, die hun grond beschikbaar stellen. Het gaat daarbij vaak om tijdelijk gebruik, omdat in of nabij de stad immers vaak een verwachting is dat de grond uiteindelijk voor stedelijke functies ontwikkeld wordt. Lange termijn investeringen in agrarische productiviteit liggen daarom niet voor de hand. Op dit moment is stadslandbouw nog een niche die vaak ondersteuning nodig heeft. De versterking van stadslandbouw kan bijdragen tot verduurzaming van het regionale voedselsysteem, maar dan moet het eerst wel een bredere maatschappelijke ingang krijgen.

4.3 Maatschappelijke ontwikkelingen en belangrijke actoren

In dit deelonderzoek wordt er gekeken naar welke actoren, maatschappelijke ontwikkelingen en motieven een rol spelen bij het tot stand komen van stadslandbouw.

4.3.1 Maatschappelijke ontwikkelingen

Diverse maatschappelijke ontwikkelingen hebben invloed op het tot stand komen van stadslandbouw. Deze ontwikkelingen kun je indelen in ontwikkelingen op het gebied van government/governance, landbouw en sociaal culturele ontwikkelingen. Stedelijke voedselproductie valt in de smaak bij de stedeling die op zoek is naar steeds meer diversiteit in vrijetijdsbesteding en niet vies is van een beetje nostalgie. Daarnaast bestaat onder burgers onvrede over het huidige voedselproductiesysteem, dat bovendien erg ondoorzichtig is geworden. Dat maakt regionale producten aantrekkelijk. Ook worden diverse vormen van verbreding voor agrariërs een interessante aanvulling op de inkomsten, nu reguliere middelen van bestaan in de landbouwsector niet langer zekerheid geven. Deze verbreding kan vormen van stadslandbouw aannemen. Bovendien past stadslandbouw bij het huidige politiek gedachtegoed, waarin burgers, bedrijven en lokale partijen zelf hun landschap vorm geven, financieren en onderhouden (Nijhuis, 2011).

In Figuur 2 worden bovenstaande maatschappelijke ontwikkelingen weergegeven met nog een aantal andere factoren.

Figuur 2: Maatschappelijke ontwikkelingen die van invloed zijn op de trend stadslandbouw

Bron: Nijhuis (2011)

4.3.2 De actoren

Uit de interviews met verschillende actoren in de regio Groningen komen de verschillende maatschappelijke ontwikkelingen in meer of mindere mate terug.

Gemeente

Voor de gemeente Groningen ligt volgens Wout Veldstra (2012), opsteller van de gemeentelijke beleidsvisie "Groningen Groeit Gezond", de bijdrage van stadslandbouw vooral in het verbinden van beleidsdoelen. "We willen samenhang brengen in tot nu toe los staande initiatieven. Vandaar

deze voedselvisie, die duidelijk een lijn zet hoe we de weg naar een duurzamer voedselsysteem gaan ondersteunen. We kiezen er in eerste instantie voor om projecten te helpen door ze te verbinden, te ondersteunen, te faciliteren, betrokken te zijn en te begeleiden". Dit duidt op de maatschappelijke ontwikkeling waarin government steeds een beetje minder wordt en governance belangrijker. Hierbij spelen factoren als decentralisatie een rol, maar ook dat burgers initiatiefrijker worden en meer verantwoordelijkheid krijgen.

"Naast deze bijdrage aan de transitie naar een duurzamer voedselsysteem, leent het thema zich bij uitstek om een positieve bijdrage te leveren aan verschillende aspecten van leefbaarheid. Zo kan het worden aangewend ter verbetering van de sociale cohesie in wijken en buurten, de lokale economie, ecologie en welzijn in de stad. Hierdoor biedt deze visie een mooie kans tot samenwerking op basis van een integrale aanpak".

Ondernemer

Ondernemer Jan Woudenberg (2012) van Fruitteeltbedrijf Oudebosch, is al lang geleden begonnen met produceren voor de stad als een verbreding van zijn bedrijf. Zijn doelstellingen bij deze verbreding zijn niet alleen economisch van aard, maar ook ideologisch en gericht op de slechte voedingsgewoonten van de consument. Hij vindt de relatie voeding en gezondheid erg belangrijk. "De burger is vervreemd en weet weinig meer van hoe voedsel geproduceerd is en wat voor zorg er aan besteed wordt. Ze moeten weer iets meer gevoel en respect voor het voedsel krijgen" Hij merkt dat door stadslandbouw, burgers weer meer betrokken raken bij de landbouw en als ondernemer weet je weer een beetje voor wie je produceert. "Dit biedt afwisseling en arbeidsplezier".

Burgers

Buurtmoestuinen en volkstuincomplexen zijn vormen van stadslandbouw waarbij de burgers zelf voedsel kunnen verbouwen. Kees van Vliet (2012), bestuurslid van Volkstuinvereniging Vinkhuizen ziet dat er een aantal ontwikkelingen gaande zijn op het gebied van stadslandbouw. "Sinds een jaar zit de volkstuin weer in een lift. Wij hebben zelfs een wachtlijst". Daarnaast vertelt hij dat er nu ook meer jongere mensen en ook vaker vrouwen participeren in de volkstuin. " We bereiken nu een bredere groep mensen van verschillende afkomst. De verschillende culturen zorgen ook voor diversiteit in de geteelde producten en gezelligheid". Gert Noordhoff (2012) vertelt in zijn interview dat hij samen met zijn familie actief is met lokaal geproduceerd voedsel. Hij huurt een volkstuin van 100m², maar had ook de intentie om twee jaar geleden samen met een vriend als stadsboer te beginnen op het bedrijventerrein Westpoort. Zijn beweegreden is dat hij graag meer ruimte wil om puur plantaardige producten zoals tarwe, pompoenen en ook vergeten groenten te kunnen telen. Daarbij zou hij graag dichtbij de stad blijven om de banden met de consument zo kort mogelijk te houden. Dit is toen niet doorgegaan, omdat een stadsboerderij het beeld en functie van het bedrijventerrein zou veranderen. "Stadslandbouw is op educatief vlak ook erg belangrijk. Ik vind het belangrijk dat mijn kinderen weten hoe iets geproduceerd wordt en hoop dat ze later ook gezonde keuzes gaan maken". Uit deze interviews blijkt dat sociaal culturele ontwikkelingen een rol spelen. Veel mensen willen weer voor een deel terug naar regionaal en kwaliteit. Ook speelt de weerstand van het huidige productiesysteem een rol.

Andere organisaties

Omdat het nog erg lastig blijkt voor de ondernemer van stadslandbouw en de consument om elkaar te vinden, is er veel aandacht nodig voor promotie van stadslandbouw. Naast de gemeente hebben ook andere organisaties hierin een taak zoals landbouworganisaties, natuur- en milieuorganisaties of plattelandsbonden (Jansma, 2006).

Bij het bezoek aan Kristin Wijnja (2012) van Natuur en milieufederatie Groningen, kwam naar voren dat de focus bij stadslandbouw niet moet liggen op een ding. "Dat is nou juist het mooie van dat voedselverhaal, dat het tal van aspecten behandelt. Je doet iets voor de voedselvoorziening zelf, je doet iets voor het milieu en je brengt het dichterbij. Met bepaalde

initiatieven heb je invloed op het landschap, omdat je daar iets mee kan doen en dat is ook de reden waarom het NMF zich er mee bemoeit”.

Bij het NMF spelen de ontwikkelingen in de landbouw vooral een grote rol. Zij willen een voedselsysteem wat duurzaam is en wat kan bijdragen aan verbetering van de ecologie.

4.4 Stadslandbouw in Groningen

De resultaten voor het onderzoek naar stadslandbouw in de gemeente Groningen is onderverdeeld in de volgende variabelen; soort initiatieven, beleid en mate van draagvlak. Daarnaast wordt er nog een vergelijking gemaakt met New York en Rotterdam en tenslotte wordt gekeken naar de aanpak van Groningen.

4.4.1 Soort initiatieven

Op verschillende manieren is in en rond de stad Groningen, aandacht gevraagd voor voedsel. Zo was Groningen in 2011 Hoofdstad van de Smaak. Hieronder zullen er twee initiatieven van stadslandbouw in de gemeente Groningen toegelicht worden:

De Ommelander Markt; een experiment van regionale producenten die zelf hun producten in de stad willen verkopen. Ondernemer Jan Woudenberg vertelt dat hij de Ommelander Markt als positief heeft ervaren. “Het was naast de verkoop van regionale gezonde producten ook een leerzame markt voor de consument”.

Daarnaast bestaat in Groningen het groenparticipatieproject ‘*De Eetbare Stad*’. Op meer dan zestig verschillende plaatsen in de stad hebben bewoners verschillende plannen uitgevoerd om met fruitbomen, vruchtenstruiken en moestuinen, hun woonomgeving te verbeteren. Ook zijn bij dit initiatief verschillende volkstuinverenigingen aangesloten.

In de gemeente Groningen zijn geen tot weinig commerciële stadslandbouwinitiatieven. Er is bijvoorbeeld nog geen commerciële stadsboerderij in de gemeente. Wel zijn er ontwikkelingen op dit gebied zoals een kwekerij van 2ha aan de rand van de stad. De kwekerij is in oprichting en hier zullen biologische groente gezaaid, geoogst en verwerkt worden aldus Kristin Wijnja.

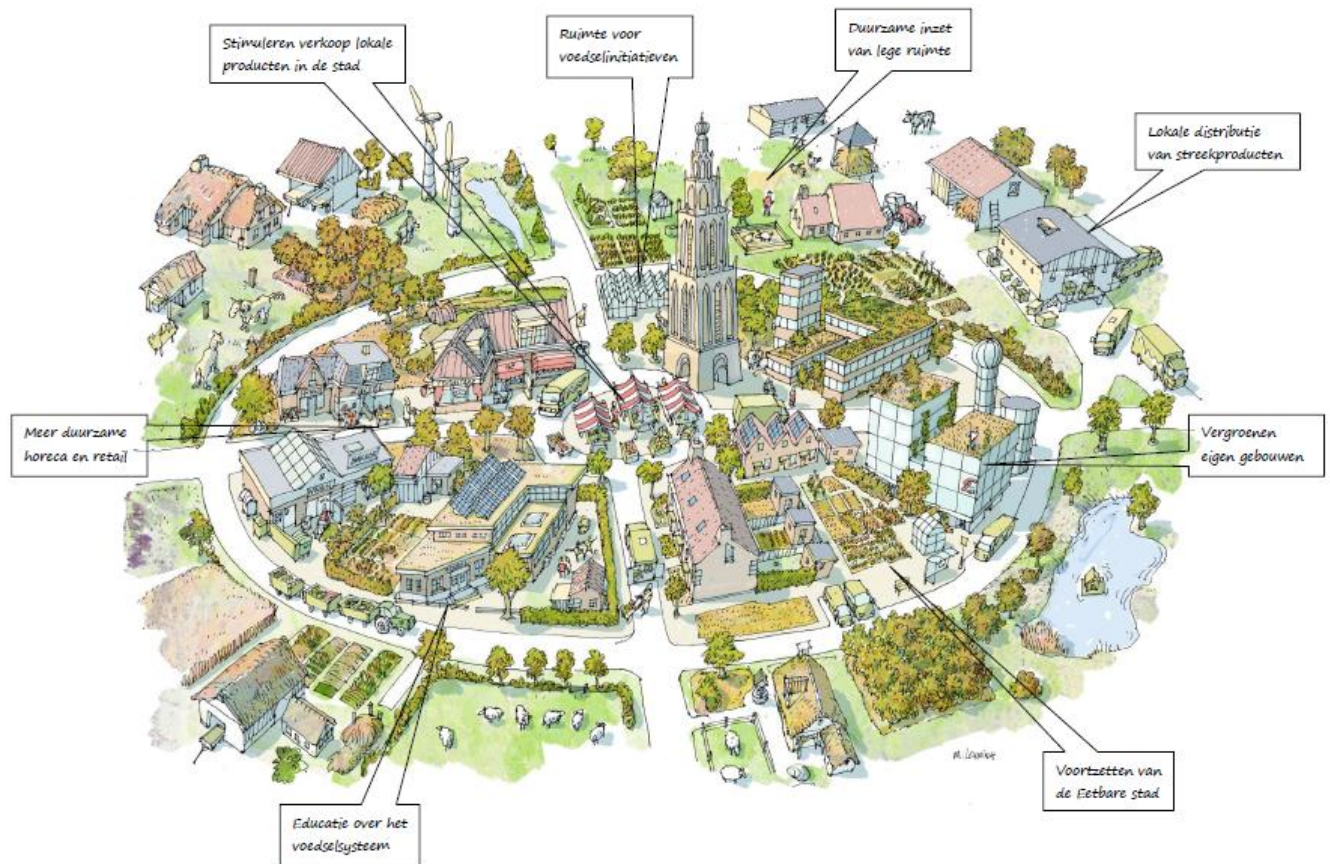
4.4.2 Beleid

Sinds 28 november 2012, is de gemeenteraad van Groningen unaniem akkoord gegaan met de voedselvisie “Groningen groeit gezond”. Daarvoor was al voor de regio Groningen-Assen een inspiratiedocument opgesteld: Foodtopia (Steel, 2010).

Kern van de voedselvisie van de gemeente is meer aandacht en zorg voor lokaal geproduceerd voedsel. Om dit doel te bereiken gaat de gemeente Groningen ideeën en plannen op het gebied van lokale voedselproductie en stadslandbouw ondersteunen. Gekeken wordt hoe, vanuit deze visie, de verduurzaming van het voedselsysteem geholpen kan worden, maar ook hoe diverse stedelijke kwaliteiten verder ontwikkeld kunnen worden. Hieronder vallen een mooie en gezonde leefomgeving, gezonde en bewuste inwoners, een duurzame stad, een rijke stadse biodiversiteit, een sterke sociale cohesie en de rol als stad in de regionale economie (gemeente Groningen, 2012).

In afbeelding 1 is deze visie (Utopie) van de gemeente Groningen geschetst door Marcel Leuning.

Afbeelding 1: Een wandeling door de toekomst: Marcel Leuning in “Groningen groeit gezond” (2012)

Laurens Stiekema (2013), groenparticipatiemedewerker, wordt sinds 2010 ingezet voor de begeleiding van stadslandbouwinitiatieven. “De gemeente stimuleert de aanleg van ‘eetbaar groen’ middels een cursusavond over aanleg en onderhoud van eetbaar groen”. Burgers en inwoners nemen zelf het initiatief om aan projecten mee te werken en initiatieven naar voren te dragen.

4.4.3 Draagvlak

Uit een enquête, die in september 2011 bij het Stadspanel werd uitgezet: Wat doen we met het eten? (2011), bleek een grote belangstelling voor een ander voedingspatroon en de bereidheid om daarvoor enige moeite te doen en desnoods ook meer te betalen. De stijgende omzetten in de biologische sector wijzen ook in deze richting (Monitor Duurzaam Voedsel, 2011). Daarnaast zijn Cursussen over (biologisch) tuinieren populair geworden en zijn er wachtlijsten voor de volkstuintencomplexen. Volgens Kristin Wijnja van het NMF is de tijd rijp voor stadslandbouw “ Deels door de economische crisis, maar ook door de voedselschandalen, regionalisering, en bewustwording van de kwaliteit van de eigen regio”.

4.4.4 Vergelijking met New York en Rotterdam

De aandacht voor voedsel en stadslandbouw is niet alleen in Groningen. ‘Voedselbeleid’ is een nieuwe trend. Hieronder wordt gekeken naar in welke mate stadslandbouw voorkomt in New York en Rotterdam en daarbij wordt gekeken naar de variabelen; soort initiatieven, doelstellingen, en beleid

New York

In New York is stadslandbouw in verschillende gedaanten al enkele jaren een niet meer weg te denken verschijnsel. Het fenomeen manifesteert zich zowel in de vorm van volkstuinjes en (commerciële) daktuinen, als in de vorm van gemeenschapsboerderijen. New York besteedt ook veel aandacht aan de landbouwbedrijven in de wijde omtrek. Daar wil men regionale voedselproductie versterken en ecologisch maken. New York ziet een rol weggelegd voor regionale landbouw om het voedselsysteem te verbeteren. Het stadsbestuur wil boerenmarkten in alle wijken, meer Community Supported Agriculture, maar ook een heroriëntering van de landbouwsubsidies, bescherming van landbouwgrond en ondersteuning voor nieuwe boeren. New York stelt dat stadslandbouw een rol te spelen heeft in lokale voedselstrategieën, op voorwaarde dat men stadslandbouw ziet als een mix van commerciële en gemeenschapsinitiatieven. 'Voedsel werkt op verschillende domeinen', zegt het New Yorkse stadsbestuur en het geeft daarmee een frisse kijk, veel breder dan we gewend zijn van de agrovoedingsindustrie of het landbouwministerie. Het New Yorkse bestuur focust niet alleen, of niet in de eerste plaats, op productie en winst, maar wil via stadslandbouw vooruitgang boeken op ecologisch, economisch, sociaal en gezondheidsvlak (VanNoppen, 2012).

Rotterdam

De gemeente Rotterdam streeft naar een goede balans tussen sociale, ecologische en economische belangen. In het Programma Duurzaam is opgenomen dat de gemeente initiatieven op het gebied van stadslandbouw en het vermarkten van regionale producten ondersteunt. De focus van de gemeente Rotterdam bij stadslandbouw in en rond de stad zal liggen op de thema's 'gezondheid', 'duurzame economie' en 'ruimtelijke kwaliteit'. Rotterdam telt al meerdere initiatieven. Zowel commerciële activiteiten, als niet-commerciële moestuintjes die beheert worden door buurtbewoners. Zo realiseert: 'Uit Je Eigen Stad' een stadsboerderij aan de Marconistrip, is er op het Schieblock een dakakker aangelegd met een grote moestuin en organiseert de stichting Rotterdamse Oogst met behulp van de gemeente boerenmarkten in het Museumpark. De uitvoeringsstrategie stadslandbouw sluit aan bij een wereldwijde trend naar de vraag om meer streek-eigen producten. Zo willen steeds meer Rotterdammers weten waar hun eten vandaan komt. Zeventig procent van de Rotterdammers geeft bovendien aan behoefte te hebben aan gezond voedsel (gemeente Rotterdam, 2012).

Analyse

Wanneer je de kijkt naar Rotterdam en New York, wat natuurlijk qua omvang niet te vergelijken is met Groningen, zie je een duidelijk verschil in het soort initiatieven. Groningen heeft eigenlijk niet of nauwelijks commerciële initiatieven die duidelijk staan aangeschreven als stadslandbouw. Rotterdam en New York hebben deze wel. De doelstellingen van de steden komen over het algemeen wel overeen. De focus ligt bij alle drie de steden op het verbeteren van de bewustwording en sociale cohesie. Wel zal in New York de prioriteit van het toegankelijk maken van vers en gezond voedsel belangrijker zijn dan hier in Nederland, waar we eigenlijk geen gebrek hebben aan vers voedsel. Wat ook opvalt is dat alle drie de steden als doelstellingen hebben dat het de lokale economie moet helpen door een meer regionaal voedselsysteem te stimuleren. Daarbij draait in het in alle drie de steden niet alleen om productie en winst wat zeker in Groningen nog niet haalbaar is, maar willen ze via stadslandbouw vooruitgang boeken op meerdere vlakken zoals op gezondheid, sociaal en ecologisch vlak. In New York speelt de gezondheid ook een belangrijkere rol dan in Groningen. Gezondheidsziekten zoals obesitas spelen daar een grotere rol. Je kunt wel zeggen dat er in alle drie de steden meer draagvlak is ontstaan voor stedelijke voedselproductie zowel vanuit de bewoners als vanuit het bestuur. Commerciële stadslandbouw loopt in Groningen nog duidelijk achter bij New York en ook bij Rotterdam.

4.4.5 Aanpak

De positieve resultaten van stedelijke voedselproductie in de gemeente Groningen liggen in het domein van bewustwording, draagvlakverbreding en het stimuleren van netwerken van

betrokken burgers. Dit komt neer op vooral de kleinschalige burgerinitiatieven. Er zijn een aantal ontwikkelingen voor wat meer commerciële stadslandbouw, maar door misschien wel de economische crisis, zijn investeerders moeilijk te vinden.

De struikelblokken liggen vooral bij de financieringen en de voorbereiding. Het verkrijgen van subsidies blijkt nog al eens lastig te zijn. De meeste mogelijkheden zijn er nog in 'Krachtwijken'. Daar zijn subsidiepotjes die vallen onder het Nieuw Lokaal Akkoord. Daarnaast hoort bij de voorbereiding ook dat de bewoners de activiteiten in het kader van groen participatie bekend maken bij alle omwonenden/ belanghebbenden. Er moet dan kunnen worden aangetoond bij de gemeente dat belanghebbenden geen bezwaar hebben. Wanneer het initiatief dan uiteindelijk staat blijkt ook de continuïteit wel eens lastig. Soms gaan er mensen verhuizen, of was het toch niet helemaal wat ze er van gedacht hadden. Toch zijn volgens Laurens Stiekema (2013) over het algemeen de initiatieven wel een succes.

De gemeente Groningen heeft als aanpak om stadslandbouw initiatieven zo laagdrempelig mogelijk te maken. Dit willen ze bereiken door goede informatieverschaffing. Bureaucratie en (te) weinig financieringsmogelijkheden (privaat of subsidie) maken start van initiatieven niet gemakkelijk. De gemeente en regio willen kleinschalige stadslandbouw wel stimuleren, maar de initiatieven zullen vooral van andere actoren moeten komen en een effectief ondersteunend instrumentarium, voornamelijk financieel, ontbreekt.

Hoofdstuk 5 – Conclusies

Stedelijke voedselproductie is in opkomst. Wanneer dit niet alleen een hype wil zijn, maar structureel gedragen wil worden door overheden en ondernemers, zal er nog veel moeten gebeuren.

Stedelijke voedselproductie speelt geen grote rol in het voedselsysteem. Steden kunnen niet zonder efficiënt grootschalige landbouw. Dat wil niet zeggen dat er geen mogelijkheden zijn op het gebied van voedselproductie in de stad. Dit onderzoek laat zien dat stadslandbouw de kwaliteit van de leefomgeving kan bevorderen en dat het relaties heeft met diverse beleidsterreinen.

Als een element van leefbaarheid draagt het wel bij op het gebied van sociale cohesie, recreatie, biodiversiteit en gezondheid. Daarbij moet wel de kanttekening geplaatst worden dat leefbaarheid een complex en moeilijk meetbaar begrip is en dat het misschien af en toe wel beleidsmatig misbruikt wordt.

De rol van stadslandbouw in een duurzaam regionaal voedselsysteem is weliswaar klein, maar het draagt wel bij doordat het aspecten van sociale, ecologische en economische duurzaamheid in zich heeft. Het kan bijdragen aan het bewustwordingsproces, aan de reductie van voedselkilometers en eventueel een impuls opleveren voor de lokale economie. Binnenstedelijke projecten missen vaak nog de ondernemerskant en leggen de nadruk op de sociale kant van stadslandbouw. Knelpunten liggen er vooral nog op economisch vlak door bijvoorbeeld relatief hoge grondprijzen, of kleinere efficiëntie in de productie.

Uit de interviews onder actoren in de regio Groningen, blijkt dat de aandacht en het draagvlak voor stadslandbouw is toegenomen. Langzamerhand ontstaat er ruimte voor initiatieven van burgers en ondernemers, maar behalve enige ambtelijke ondersteuning ontbreekt het nog aan een sterker instrumentarium.

Het succes van stadslandbouw voor de voedselvoorziening wordt aan de hand van dit onderzoek klein geschat en hangt af van veel verschillende factoren. Zijn er genoeg ondernemers die aan de slag willen? Hoe ontwikkelt de voedselmarkt zich? Welke (ruimtelijke) keuzes maken de provincies en gemeenten?

Er zijn nog weinig data beschikbaar over de kosten en baten van stedelijke voedselproductie. Er wordt nog teveel gespeculeerd over de eventuele bijdrage en er worden verschillende definities gebruikt voor stadslandbouw en leefbaarheid. Vervolg onderzoek zou zich kunnen richten op in hoeverre stadslandbouw de stad van dienst kan zijn, niet alleen met betrekking tot aspecten van leefbaarheid en duurzaamheid, maar ook ten aanzien van de bijdrage aan voedselvoorziening en economische ontwikkeling.

Hoofdstuk 6 – Literatuur

Croonen, R.J., Hazendonk, N., Horsten-van Santen, Y., Pols, L., Van der Wiel, K. & Perik, A. (1995) *.Visie stadslandschappen, Themarapport 5: Stadslandbouw*. Den Haag: Ministerie LNV

Dekking, J., Visser, A., Jansma, J.E. (2007). *Stadslandbouwsgids; Stadslandbouw onder de loep*. Lelystad: PPO

Deelstra, T. & Girardet, H. (2000). *Urban agriculture and sustainable cities*, in: Bakker, N et al., *Growing cities, growing food. Urban agriculture on the policy agenda*, pp. 43-66.

Gemeente Groningen (2012). *Groningen groeit gezond, De voedselvisie van de gemeente Groningen*. Groningen: Dienst RO/EZ, gemeente Groningen.

Gemeente Rotterdam (2012). *Rotterdam stimuleert stadslandbouw*. Geraadpleegd op: 12-12-2012 via: <http://www.rotterdam.nl/rotterdamstimuleertstadslandbouw>

Gezondheidsraad en RMNO (2004). *Natuur en gezondheid. Invloed van natuur op sociaal, psychisch en lichamelijk welbevinden*. Den Haag: Gezondheidsraad en RMNO.

Graaf, P. (2011). *Ruimte voor stadslandbouw in Rotterdam*. Rotterdam: Paul de Graaf ontwerp en onderzoek.

Hooimeijer, P., Kroon H, & Luttik J. (2001). *Kwaliteit in meervoud; Conceptualisering en operationalisering van ruimtelijke kwaliteit voor meervoudig ruimtegebruik*. Gouda: Habiforum

Jansma, J.E. et al. (2010). *Agromere, Stadslandbouw in Almere, van toekomstbeelden naar het ontwerp*. PPO nr. 388. Wageningen: Praktijkonderzoek Plant & Omgeving.

Jansma, J.E. (2006). *Stad en landbouw: een vruchtbare combinatie*. Lelystad: PPO

Kleis, R. / Wageningen UR (2010). *Klimaatwinst stadslandbouw is beperkt*. Geraadpleegd op 13-10-2012 via: <http://www.wur.nl/nl/nieuwsagenda/archief/nieuws/2010/Stad101007.htm>

Leidelmeijer, K. en van Kamp, I. *Kwaliteit van de leefomgeving en leefbaarheid*. RIVM 630950002/2003. Bilthoven: RIVM

Monitor Duurzaam Voedsel. (2011). *Monitor Duurzaam Voedsel*. Den Haag: Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie.

Nijhuis, L. (2011). *Groen en de stad: Stadslandbouw*. Wageningen: PBL

PBL (2010). *Beleidschets NAMG 2008-2012* geraadpleegd op: 08-12-2012 via: <http://themasites.pbl.nl/balansvandeleeftomgeving/2010/intensivering-verstedelijking-leeftomgevingskwaliteit-en-woonwensen/beleidsevaluatie-stedelijke-leeftomgevingskwaliteit/beleidsdossier-nationale-aanpak-milieu-en-gezondheid-2008-2012/beleidschets-namg-2008-2012> PBL: Den Haag/Bilthoven.

Pötz, H. & Bleuzé, P. (2012) *Groenblauwe netwerken voor duurzame en dynamische steden*. Delft: Coop for life

Stroom Den Haag (2010). *Voedsel voor de stad, Een veldonderzoek*. 10.2.238. Den Haag: InnovatieNetwerk

Steel, C. (2008) *Hungry City. How Food Shapes our Lives*. Londen: Chatto & Windus. (onlangs in het Nederlands vertaald als *De hongerige stad. Hoe voedsel ons leven vormt* (2011). Rotterdam: NAI Uitgevers.)

Steel, C. (2010). *Foodtopia, Naar een Regionale Voedsel Visie*, Groningen: Dienst RO/EZ.

Van den Berg, A. en Ronde, K., (2010). *Gezonder in de volkstuin, De gezondheid van stedelingen met en zonder volkstuin vergeleken*. Wageningen: ALTEERRA.

Vannoppen, J. (2012). *Hoe gaat een miljoenenstad om met stadslandbouw?*. Geraadpleegd op: 10-12-2012 via: [http://www.vilt.be/Hoe gaat een miljoenenstad om met stadslandbouw](http://www.vilt.be/Hoe_gaat_een_miljoenenstad_om_met_stadslandbouw)

Veenhuizen, R. van (2006). *Cities Farming for the Future, Urban Agriculture for Green en Productive Cities*, RUAF Foundation, IDRC en IIRR, geraadpleegd via: www.idrc.ca/openbooks/216-3.

Veen, E. en Mul, M. (2010). *Stadslandbouw voorbeelden, Inspiratie door variatie*. PPO nr. 3250060410. Wageningen: Praktijkonderzoek Plant & Omgeving (WUR)

Volkskrant (07-10-12). *Alles biologisch kost zes keer zoveel land*. Geraadpleegd op: 02-01-2012 via: http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2672/Wetenschap-Gezondheid/article/detail/3327885/2012/10/07/Alles-biologisch-kost-zes-keer-zo-veel-land.dhtml?utm_source=scherm1&utm_medium=button&utm_campaign=Cookiecheck

Bijlagen

1 - Lijst met geïnterviewde personen

Gemeente Groningen / Dienst RO/EZ
Dhr. W. Veldstra
Datum interview: 4 december 2012

Natuur en Milieufederatie Groningen
Mevr. K. Wijnja
Datum interview: 29 november 2012

Volkstuinvereniging Vinkhuizen
Dhr. K. van Vliet
Datum interview: 26 november 2012

Eigenaar Fruitteeltbedrijf Oudebosch
Dhr. J. Woudenberg
Datum interview: 21 november 2012

Volkstuinvereniging Fossemaheerd
Mevr. R. Wijngaarden
Datum interview: 3 december 2012

Volkstuinvereniging Boterdiep / Gemeente de Marne
Dhr. G. Noordhoff
Datum interview: 30 november 2012

Telefonisch interview:

Groen participatiemedewerker gemeente Groningen
Dhr. L. Stiekema
Datum interview: 18 januari 2013